

9.

OKEANI I MORA

Svjetsko more

Svjetsko more zauzima 70% naše planete i ima prosječnu dubinu od oko 3.800 m

2/3 kopna je smješteno na sjevernoj hemisferi, dok je južna hemisfera pretežno okeanska (80% površine je pokriveno vodom)

Četiri okeanska basena: Atlantski, Tih, Indijski i Arktički okean

Tih okean (Pacifik), sam, čini skoro polovinu ukupne površine Svjetskog mora

	Površina (x10 ⁶ km ²)	Zapremina (x 10 ⁶ km ³)	Srednja dubina (m)	Max. dubina (m)
Tih okean	165,2	707,6	4 282	11 033
Atlantski okean	82,4	323,6	3 926	9 200
Indijski okean	73,4	291	3 963	7 460
Arktički okean	14,1	17	1 205	4 300
Karipsko more	4,3	9,6	2 216	7 200
Mediteran	3	4,2	1 429	4 600
Ostala mora	18,7	17,3		
UKUPNO	361,1	1 370	3 795	

Svjetsko more

- **OKEANI** obuhvataju **88%** od ukupnog svjetskog mora, dubine idu do preko 11.000 m (prosječno između 3000 i 6000 m)
- Okeane karakteriše njihova velika površina koja se izražava u milionima km² i njihova široka međusobna povezanost
- **MORA** obuhvataju **12%** od ukupnog svjetskog mora i mnogo su manja u pogledu površine i dubine, imaju veću prisutnost ostrva i poluostrva, a karakteriše ih i slabija povezanost u odnosu na okeane

Kategorije mora

1. Ivična mora – smještena na rubovima velikih okeanskih prostranstava – široko se otvaraju ka nekom okeanu (npr. Arapsko, Bengalsko i Sjeverno more)

Kategorije mora

2. Sredozemna mora – uvučena su unutar kontinenta ili su između kontinenata i dublja su od ivičnih mora, a komuniciraju sa okeanom preko uskih tjesnaca, čija dubina je manja od dubine samog mora (Sredozemno, Karipsko, Kinesko, Japansko more...)

Kategorije mora

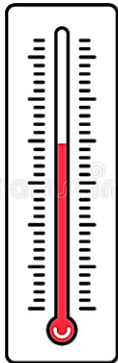
3. Unutrašnja mora – otvaraju se uskim i plitkim pragom ne prema okeanu, već prema nekom drugom moru (npr. Crno more, Baltičko more)

Kategorije mora

4. Zatvorena mora – još se nazivaju i slanim jezerima, jer nemaju komunikaciju sa drugim morima i zbog svojih specifičnih osobina više pripadaju području limnologije nego okeanografije (Kaspijsko, Aralsko, Mrtvo more)

Kategorije mora

U odnosu na temperaturu vode, mora se dijele na 4 grupe:

- 1. Polarna mora** – temperatura im je uvijek niža od 5°C
- 2. Subpolarna mora** - temperatura uvijek niža od 10°C , obično oko 8°C
- 3. Umjerena mora** – temperatura je između 8 i 23°C , a među njima:
  - umjereno hladna mora (8 - 18°C)
  - umjereno topla mora (12 - 23°C)
- 4. Tropska mora** – temperatura vode je uvijek iznad 23°C

ABIOTSKA SREDINA MORA

- Svjetlost

- Temperatura

- Rastvorene soli

- Nutrijenti

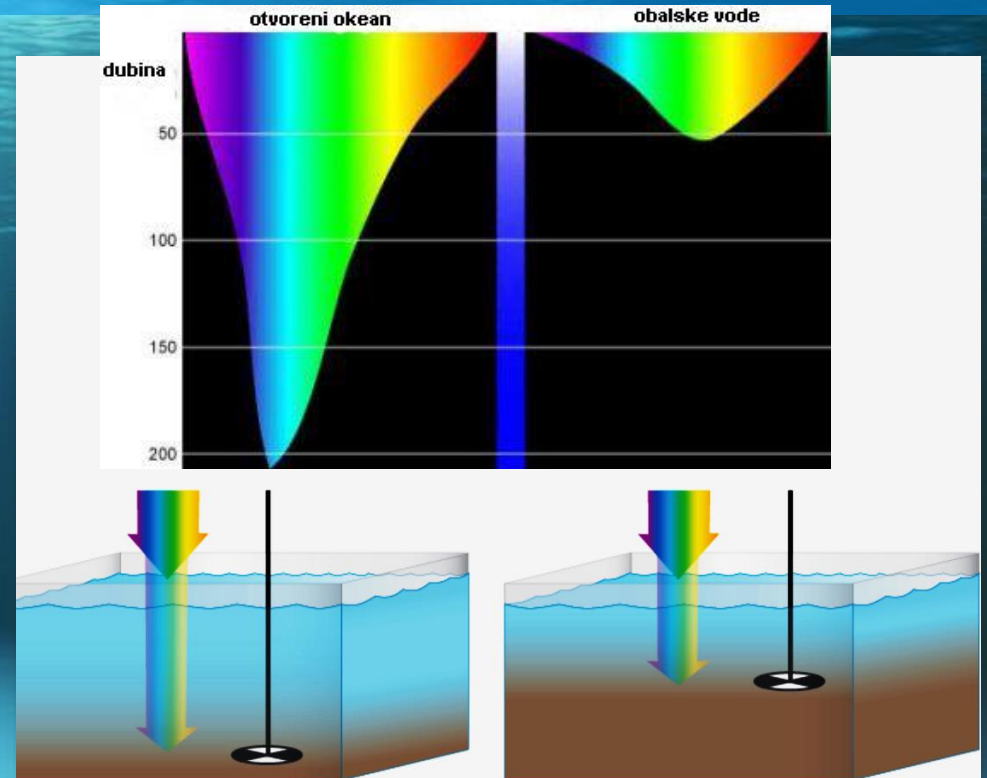
- Gasovi

- Pokreti vode

Svjetlost

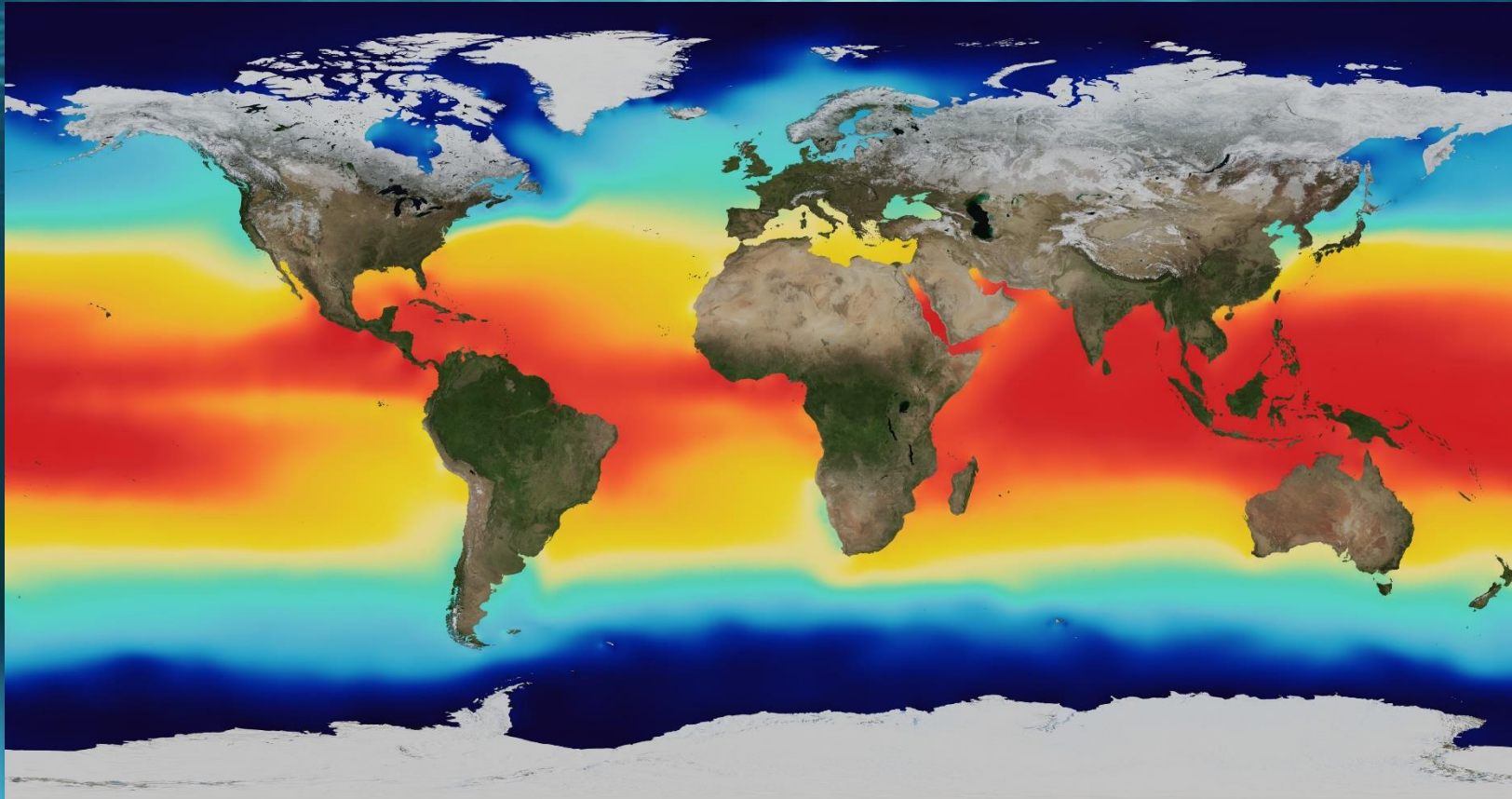
- Prodire prosječno do dubine 200 m – eufotična zona (zona fotosinteze)
- Molekuli vode apsorbiraju dugotalasne zrake (**crveni**) i kratkotalasne zrake (**ultraljubičasti**)
- **Plava** svjetlost se najviše rasipa na molekulima vode, pa prodire najdublje - mora i oceani najčešće i imaju plavu boju

- U obalskoj zoni – manja providnost vode - blizina kopna i morskog dna, veća količina rastvorenih i suspendovanih materija, gust fitoplankton - svjetlost prodire do znatno manje dubine. Hlorofil fitoplanktona - razlog što su obalske vode često zelenkaste
- Otvoreni okean – veća prozirnost vode – svjetlost prodire mnogo dublje – najdublje plava svjetlost

Temperatura

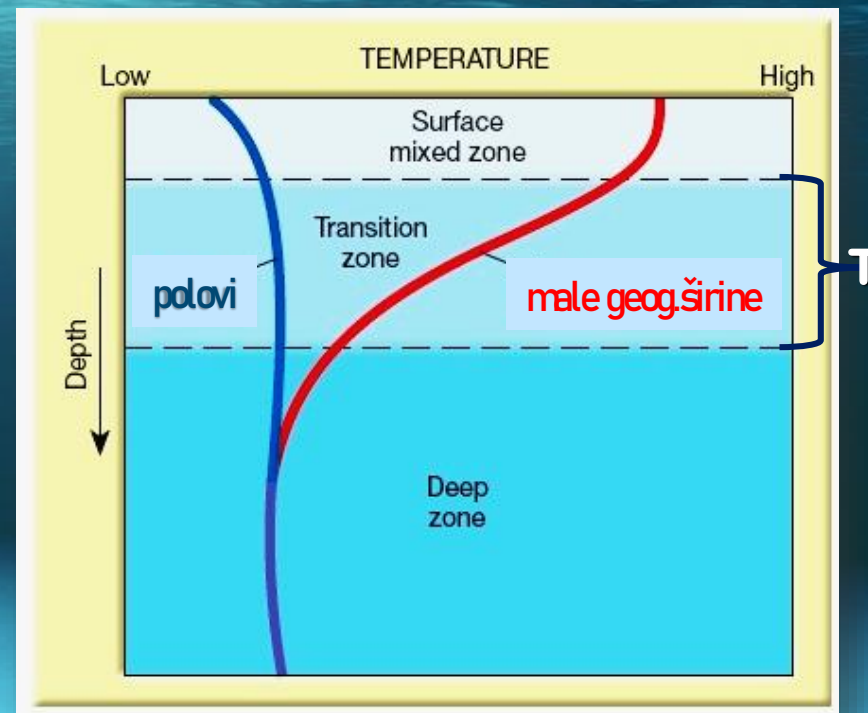
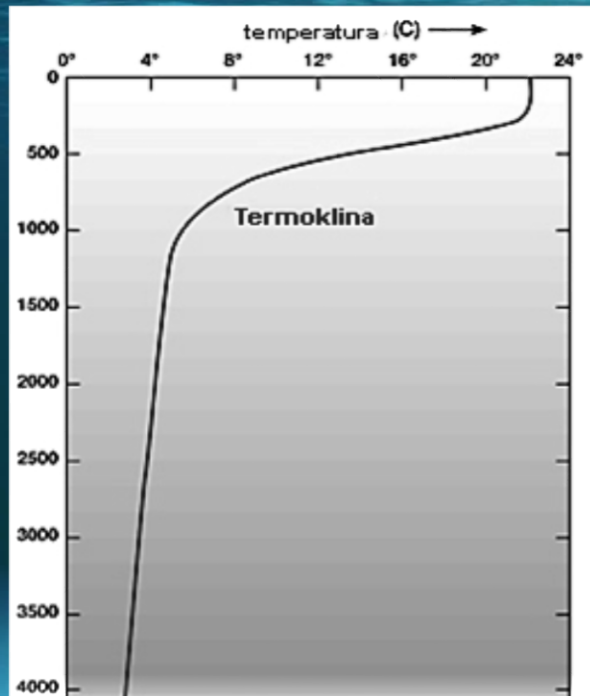
- Temperatura svjetskog mora zavisi od geografskog položaja
- Najviša - u ekvatorijalnom pojasu (oko 29°C) i opada sa porastom geografske širine do minimalne vrijednosti od -1,9°C (temperatura mržnjenja morske vode) u polarnoj zoni

Temperatura

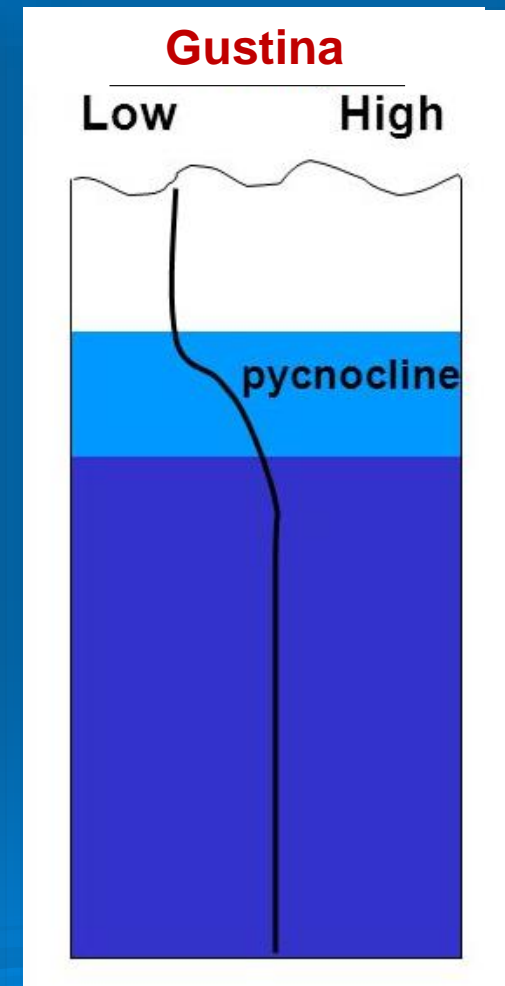
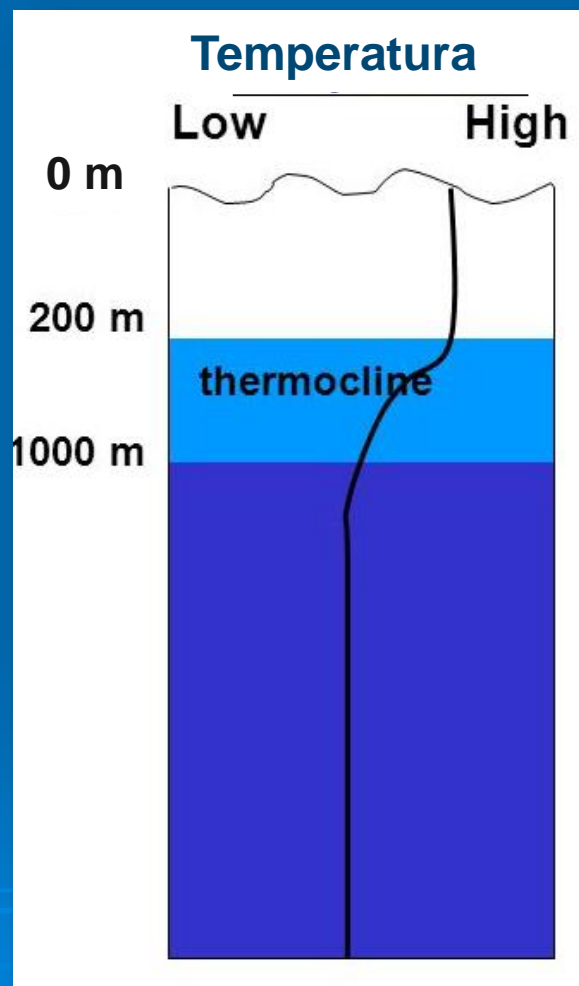
TERMOKLINA

- U umjerenim regionima – sezonska - u toplom periodu godine, od dubine 25–250 m pa do 1000 m
- U polarnim predjelima – rijetka, zbog konstantno niske temperature koja malo varira – cirkulacija stalna
- U tropskim morima – stabilna termoklina tokom cijele godine, zbog konstantno visoke temperature

Temperatura

- Uporedo sa padom temperature vode, povećava se gustina morske vode
- Sloj vode u kojem dolazi do naglog porasta gustine vode – **piknoklina**
- Piknoklina prati termoklinu, pa se i ona obično javlja u sloju od 200-1000 m dubine

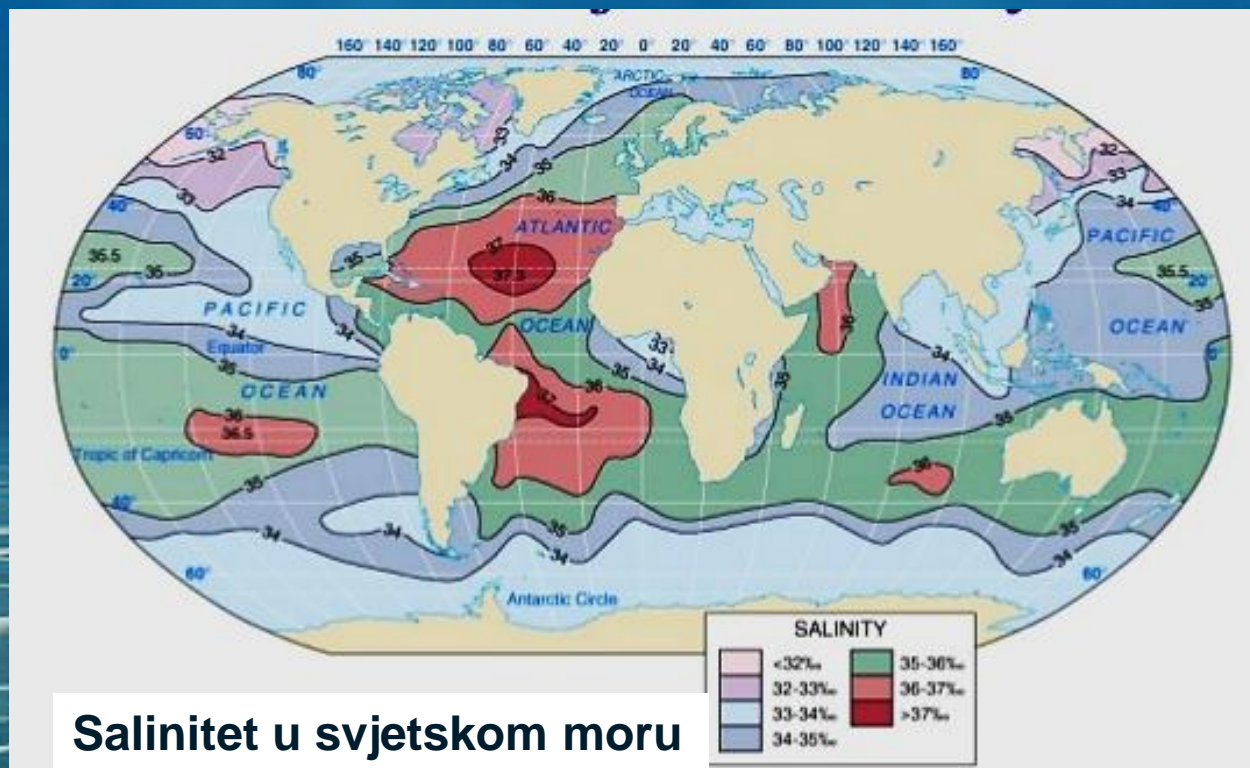
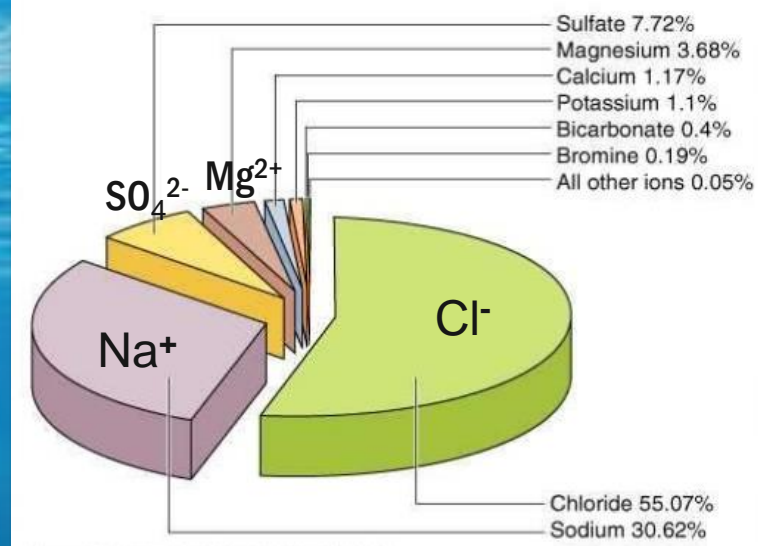
Rastvorene soli

- Ukupna količina rastvorenih soli u morskoj vodi - **salinitet** - izražava se u promilima (1:1000; ‰)
- Prosječni salinitet morske vode je **35 ‰** (35 grama soli u 1000 grama morske vode)
- **Horizontalna distribucija soli:** Najveći salinitet - u subtropskom pojasu (30°N i 30°S) zbog izrazite evaporacije i malo padavina
- Ka većim geografskim širinama salinitet opada (padavine prevazilaze evaporaciju) i najmanji je u polarnim regionima

Odnos katjona u morskoj vodi:

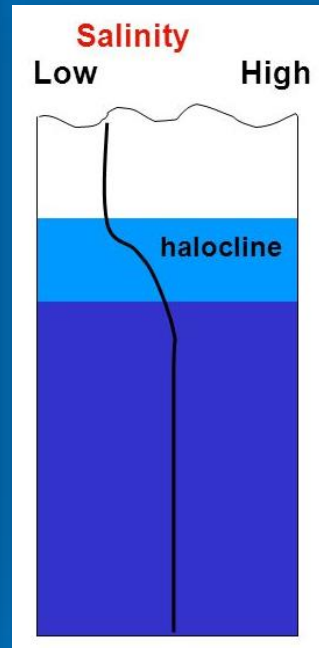
Odnos aniona u morskoj vodi:

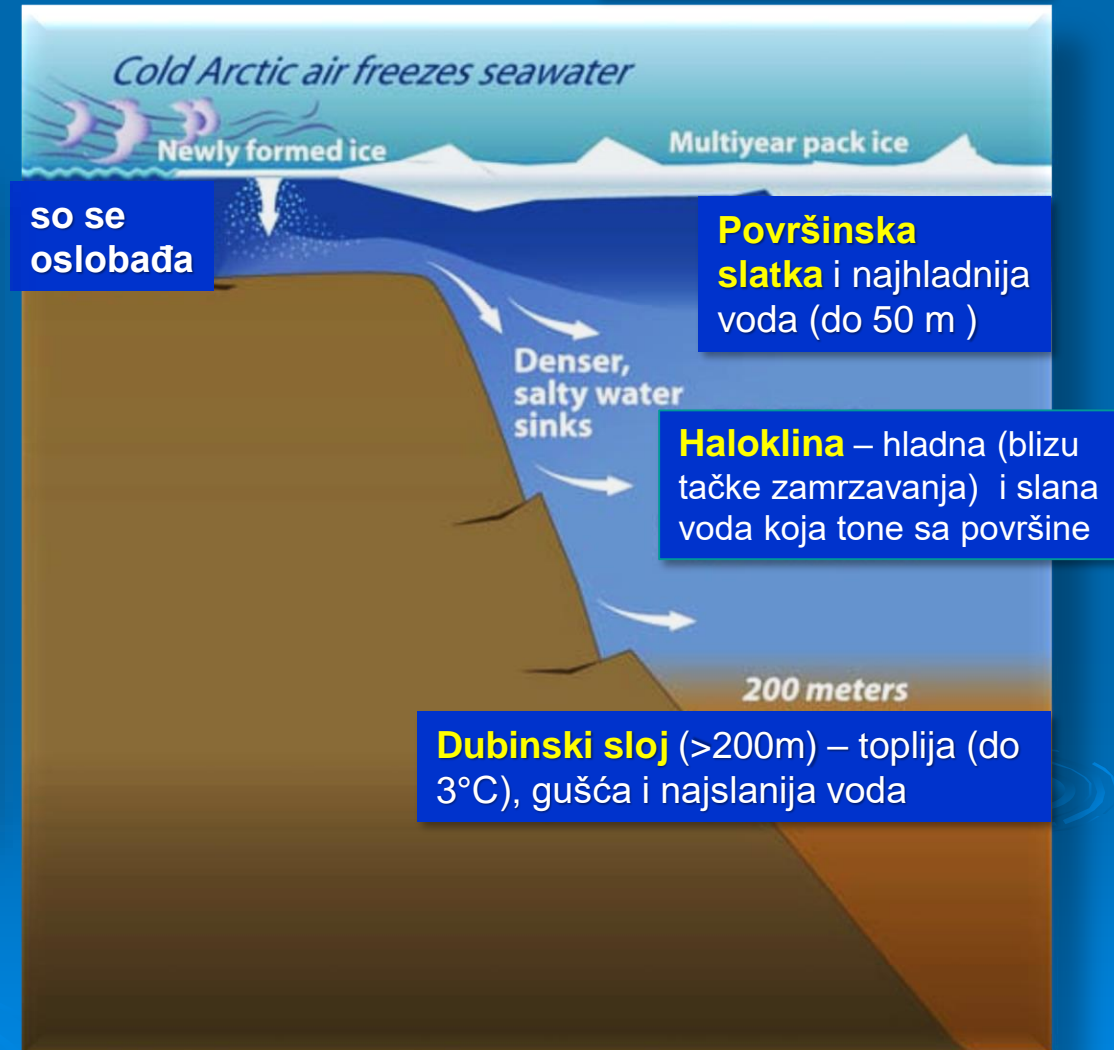
Rastvorene soli

Vertikalna distribucija soli

- Na većim geografskim širinama, s obzirom na malu evaporaciju, intenzivne padavine i dotok slatke vode rijekama, površinska voda okeana je razblažena, pa je količina soli na površini manja - **salinitet raste sa dubinom**.
- Rast saliniteta sa dubinom je **naročito izražen na polovima**, jer je tamo evaporacija najslabija, padavine veoma česte i intenzivne, a pri formiranju leda na površini, so se oslobađa i ta površinska slanija (a time i gušća i teža) jako hladna voda, tone dublje
- Sloj vode u kojem dolazi do nagle promjene saliniteta - **haloklina**

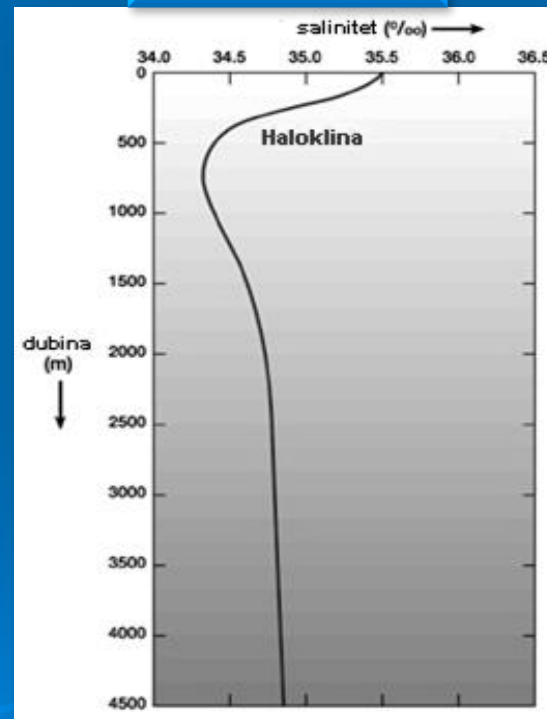
Arktički okean

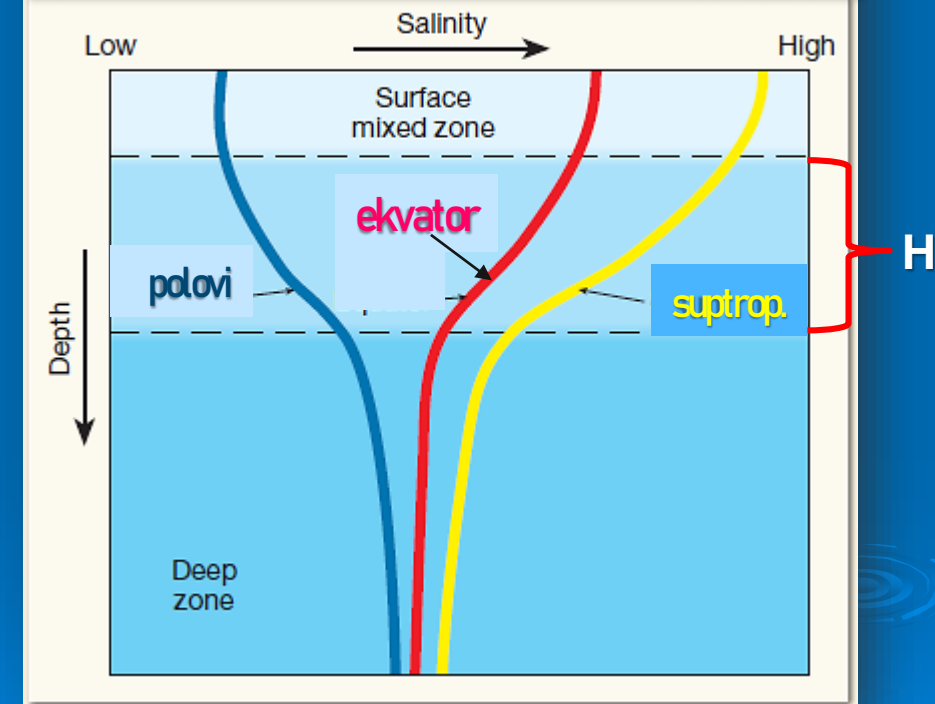
Rastvorene soli

- Na **manjim geog. širinama** zbog izraženije evaporacije, a manje padavina, površinska voda okeana je najslanija - **salinitet se smanjuje sa dubinom**
- Ovo je najizraženije u **suptropskom pojasu** (30°N i 30°S) zbog izrazite evaporacije – najjasnije izražena **haloklina**
- **Ekvatorski pojas** – ogromne količine padavina – haloklina slabije izražena

Haloklina

Halokline - poređenje

Ekstremni primjeri halokline u cenotama

Slatka voda

Haloklina

Slana voda

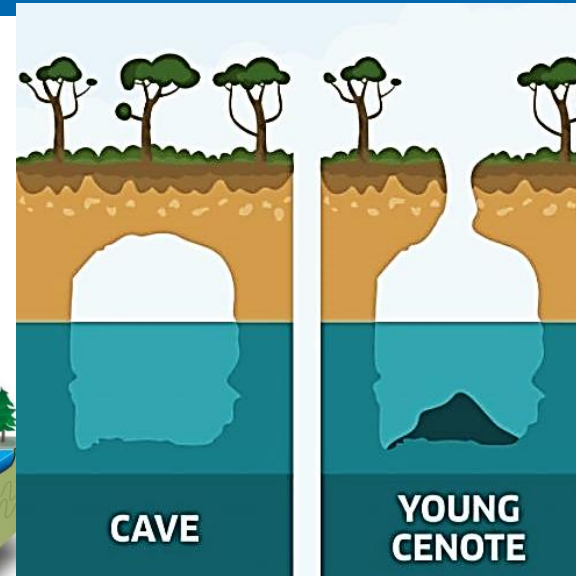
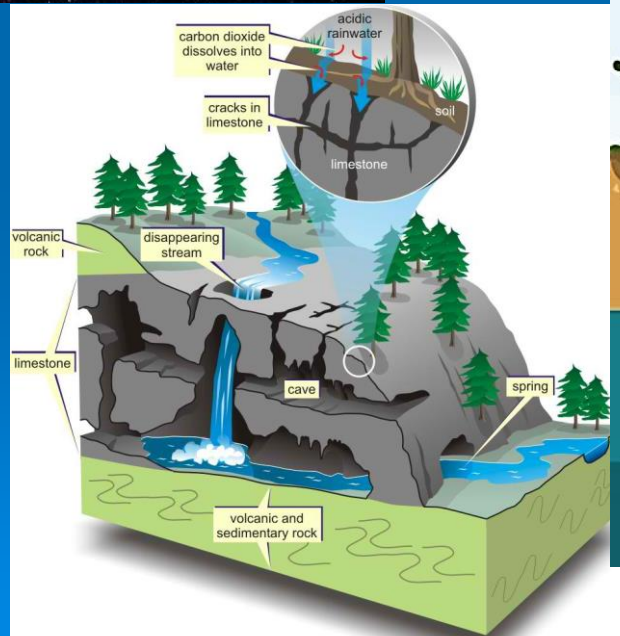

Nastanak cenota

Prije više od 66 miliona godina, asteroid (10-15 km u prečniku) pao je na Zemlju u regiji poluostrva Jukatan. (Meksiko) – ekstinkcija dinosaurus

Udar je izmijenio krečnjačke stijene ispod površine zemlje, čineći ih podložnijim **eroziji**. To, pomiješano s jakom strujom podzemne vode koja ispira i rastvara oslabljeni krečnjak, dovelo je do nastanka na hiljade podzemnih komora sa vodom kojima se vremenom urušio „krov“ – **CENOTE**, koje su danas turistička atrakcija (preko 7000)

Nutrijenti

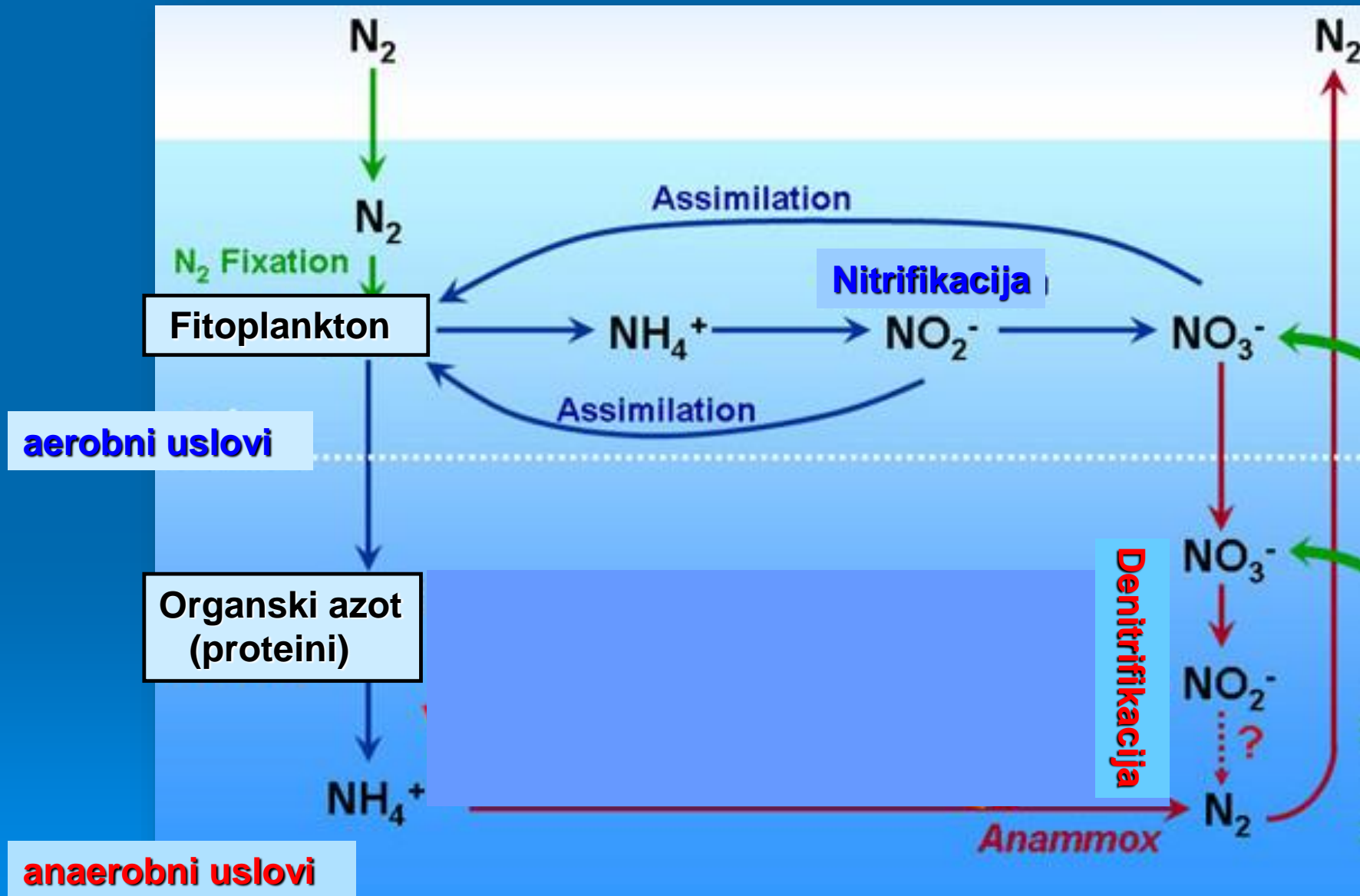
Soli azota

- Javljaju se u tri glavna neorganska rastvorljiva oblika: amonijum soli (NH_4^+), nitрати (NO_3^{2-}) i nitriti (NO_2^-).
- Koncentracije sva tri oblika azotnih soli rastu tokom zime (oksidacioni procesi) i smanjuju se u proljeće i ljeto (porast brojnosti fitoplanktona - asimilacija)
- Azotofiksatori – pretvaraju molekulski azot (N_2) iz atmosfere u nitratni (NO_3^{2-}) i time ga vezuju; nitrifikatori – oksiduju amonijačne soli do nitrita i nitrata
- U dubinskim anaerobnim slojevima mora – denitrifikatori redukuju nitratni oblik do molekuskog azota (N_2) koji odlazi u atmosferu – azotne soli se tako gube iz mora
- U svjetskom moru – **zbog velike dubine** denitrifikacija je više zastupljena od nitrifikacije i azotofiksacije – N je glavni limitirajući nutrijent u morima

Soli fosfora

- Glavni neorganski oblik – fosfatne soli (PO_4^{3-}). Nema adsorpcije P u sedimentima (kao u kopnenim vodama), pa brže ide recikliranje fosfora na dnu – veća količina P-soli u vodi

Ciklus kruženja azota

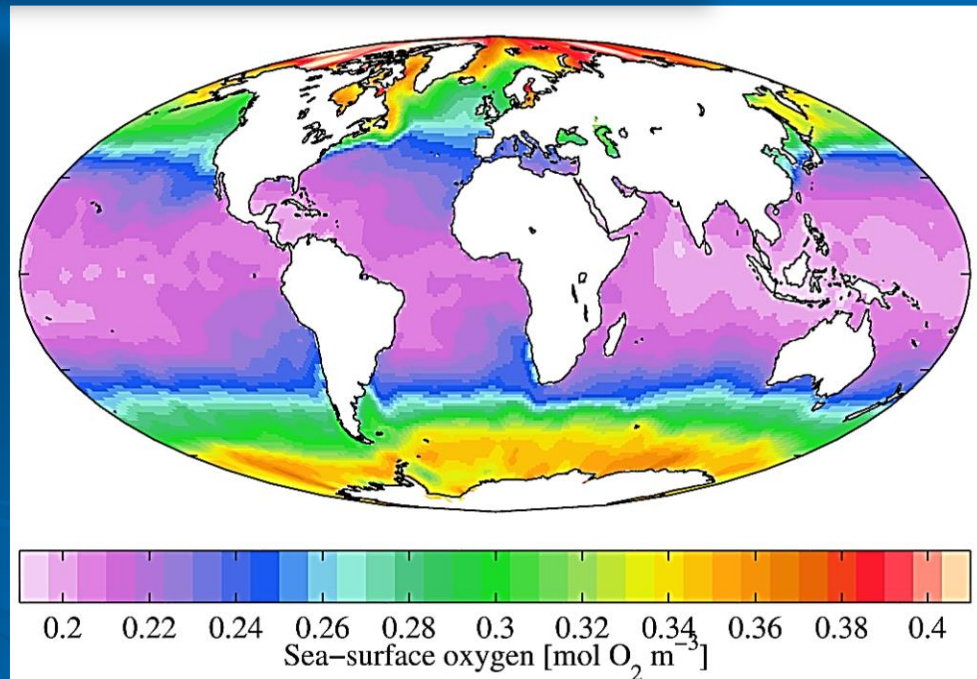
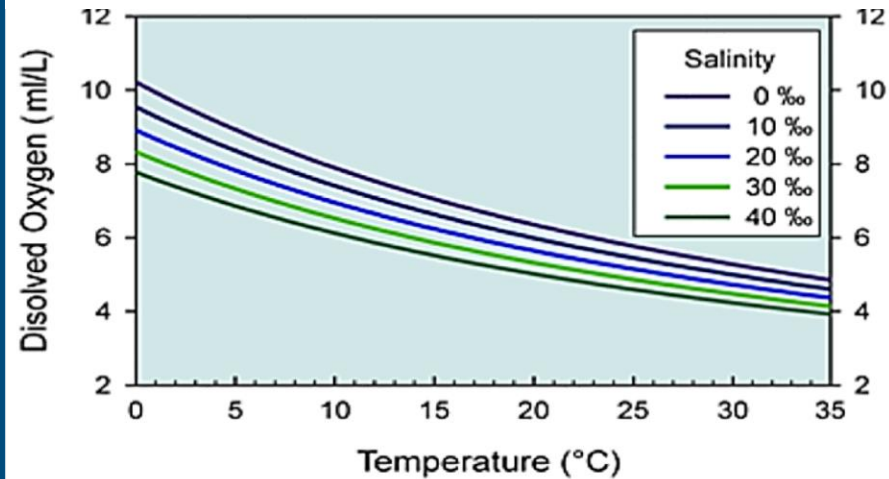

Rastvoreni gasovi

Kiseonik

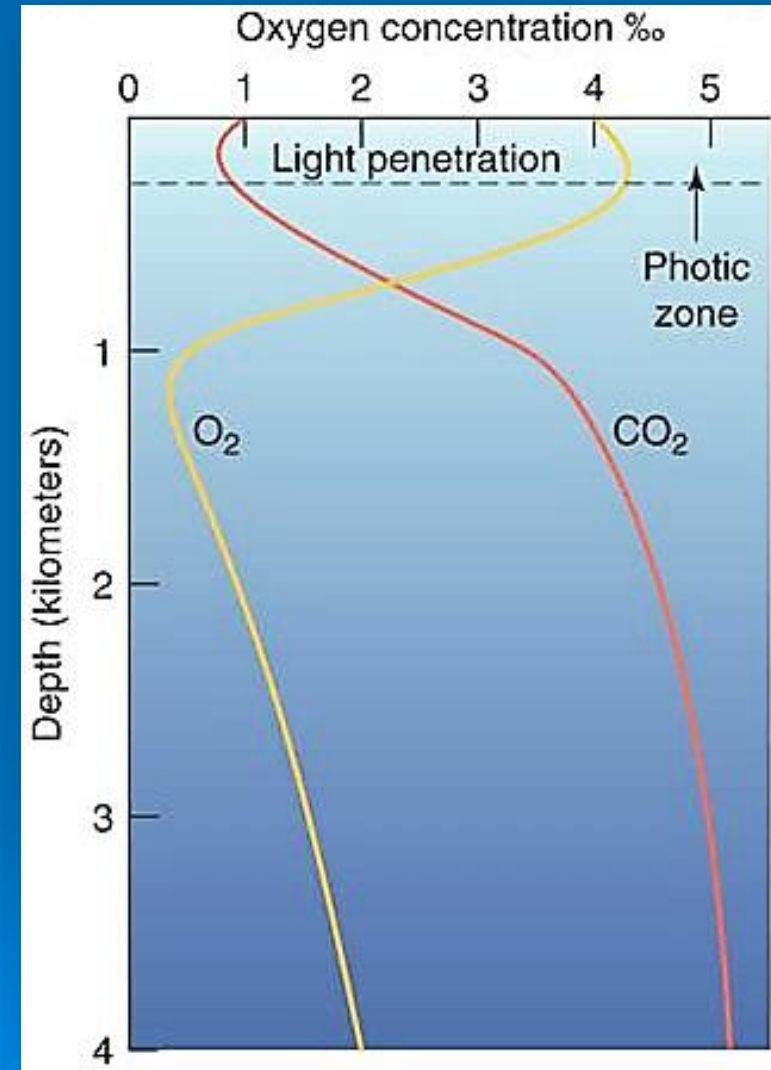
- Rastvorljivost kiseonika u vodi opada sa porastom temperature i porastom saliniteta morske vode
- **Horizontalna distribucija:** u Svjetskom moru količina kiseonika raste se porastom geografske širine (jer se smanjuju temperatura i površinski salinitet morske vode)

Rastvorljivost kiseonika u odnosu na T i salinitet morske vode

Rastvoreni gasovi

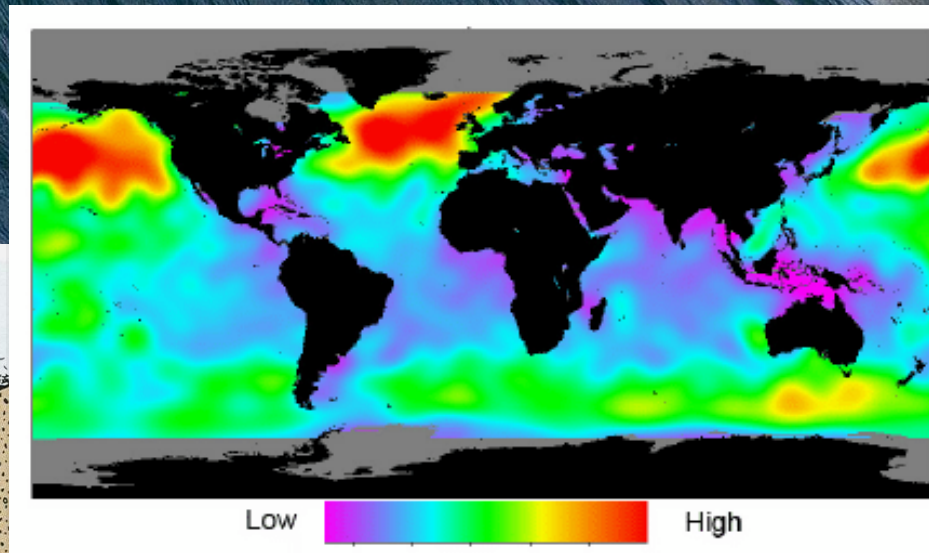
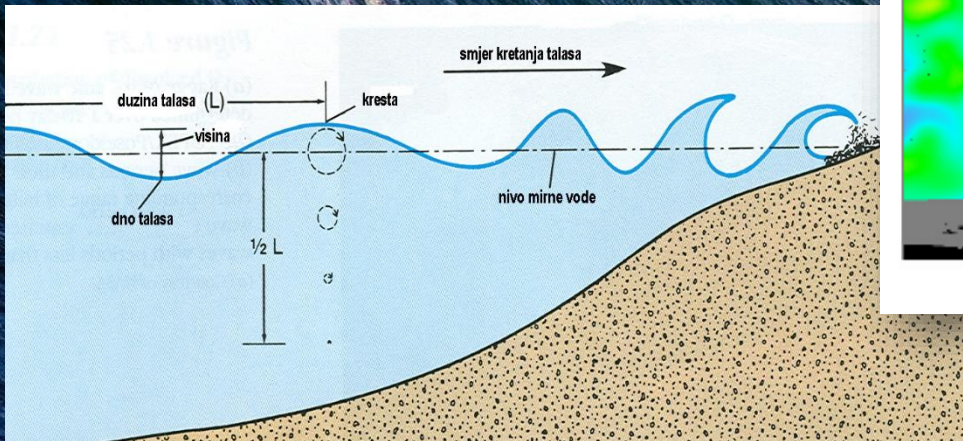
- **Vertikalna distribucija kiseonika:** količina kiseonika se naglo smanjuje sa dubinom od kraja eufotične zone (200m) pa do nekih 1000 m
- Minimalna je na dubini od oko 1000 m – zona kiseoničnog minimuma, zbog povećane potrošnje (oksidacioni procesi razgradnje) u sloju termokline (hladnija i gušća voda – duže zadržavanje i veća količina čestica „morskog snijega“ – ostaci živih bića koji tonu)
- Dubinska zona – kiseonika ima nešto više zbog manje potrošnje i dubinskih hladnih struja
- Sa **CO₂** - situacija obratna u odnosu na **O₂**

Pokreti vode

Talasi - nastaju radom vjetra

- Veličina i snaga talasa su zavisni od brzine i trajanja vjetra i od kontaktne površine između vjetra i površine mora (kontaktna površina veća – veći talasi)
- Talase karakteriše njihova visina, dužina kao i period (vrijeme između dva vrha talasa)

Najveći talasi na planeti - u regijama gdje duvaju jaki i konstantni vjetrovi

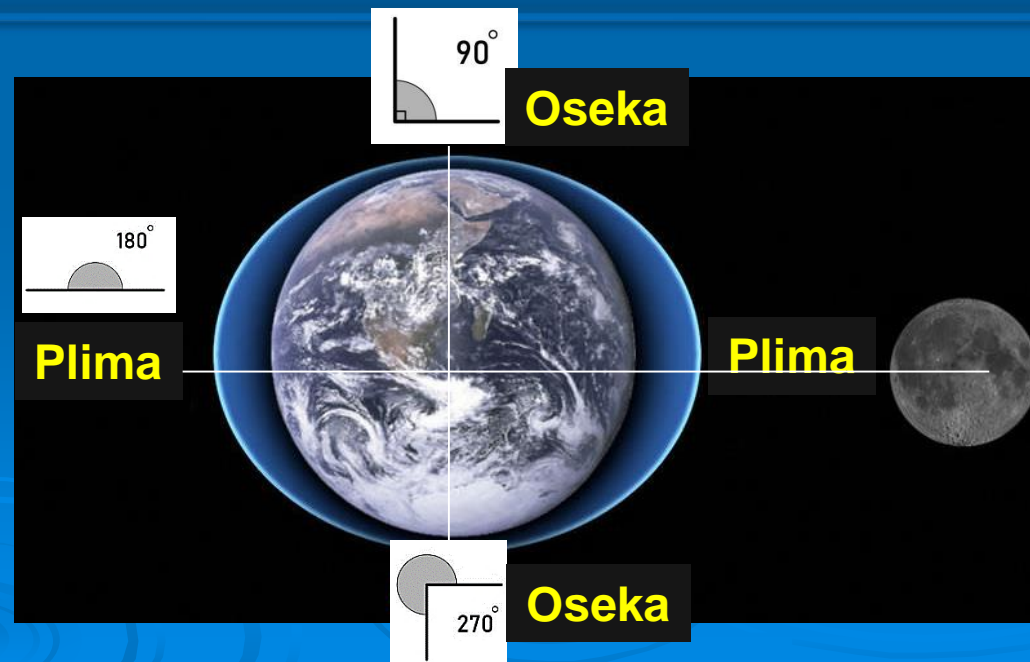
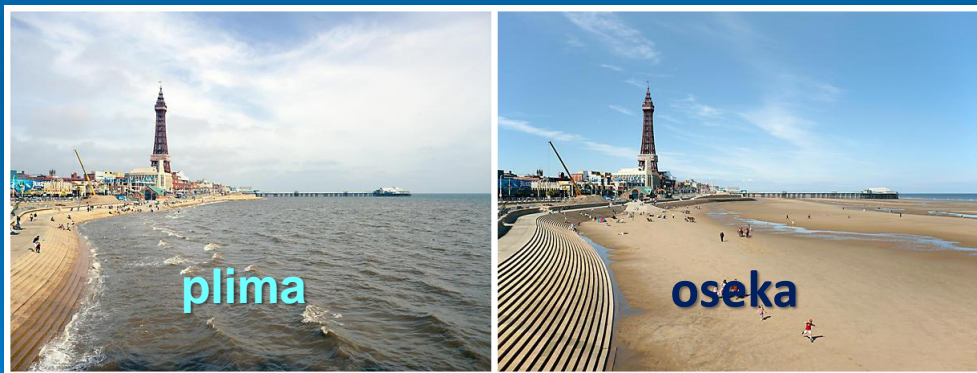
Najmanji talasi - u zonama gdje su vjetrovi najslabiji - u okolini ekvatora, naročito gdje ima ostrva

Pokreti vode

Plima i oseka - gravitacija Mjeseca (i u manjoj mjeri Sunca) - pokretačka snaga

Uticaj mjeseca

- **Plima:** Kada je ugao između Mjeseca i posmatrane tačke na Zemlji 0° ili 180° - to se dešava dva puta u toku dana, na svakih 12 sati
- **Oseka:** Kada je ugao između Mjeseca i posmatrane tačke na Zemlji 90° ili 270° - takođe se dešava dva puta dnevno, na svakih 12 sati

Pokreti vode

Plima i oseka

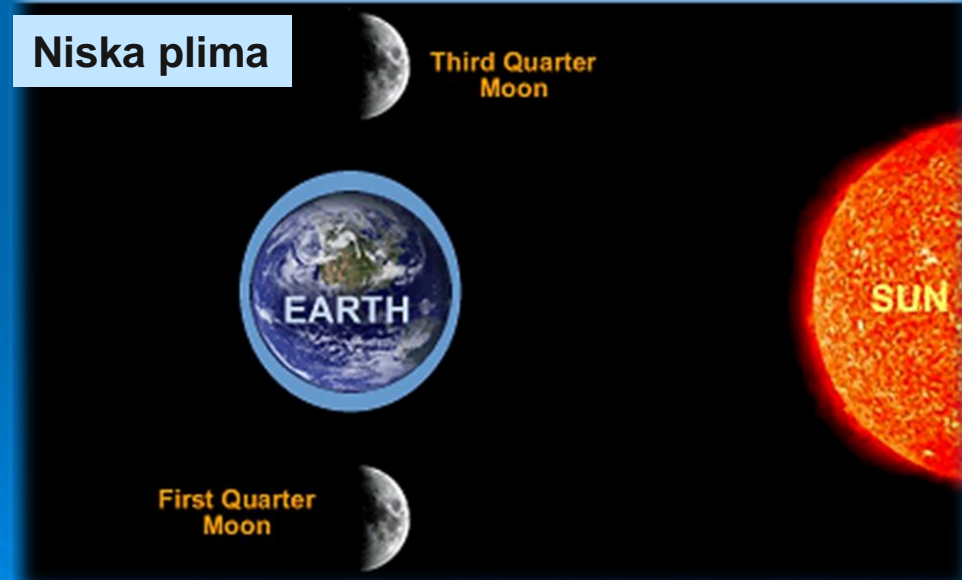
Uticaj Sunca

- Sunce zbog velike udaljenosti samo modifikuje plimu koja je generisana od strane Mjeseca
- Visoka plima - Sunce, Zemlja i Mjesec u jednoj liniji (mlad i pun mjesec) - Sunce pojačava zbirnu gravitacionu silu i nivo plime je tada najveći
- Niska plima - nedelju dana kasnije, kada su Mjesec i Sunce pod pravim uglom u odnosu na Zemlju, Sunce snižava nivo plime koja je generisana od strane Mjeseca i nivo plime je tada najmanji

Visoka plima

Niska plima

Mont St. Michael (Francuska)

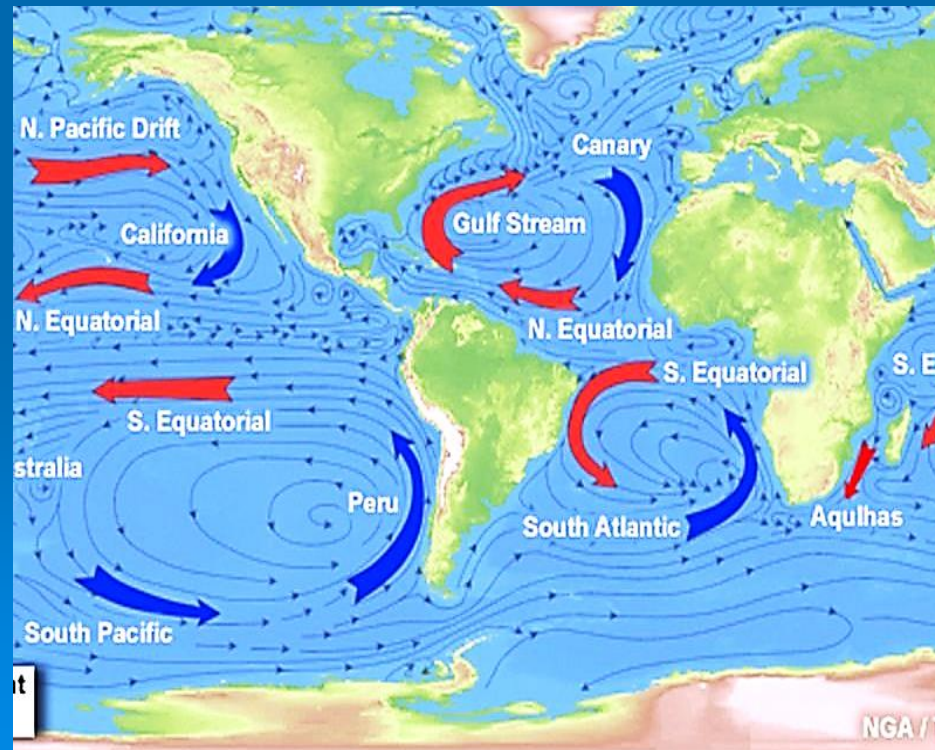
Pokreti vode

MORSKE STRUJE

- **HORIZONTALNE STRUJE** - horizontalna kretanja površinskih vodenih masa na velikim udaljenostima, a generisane su konstantnim vjetrovima
- Zahvataju površinski sloj vode do 200 m dubine. Uloga: transfer toplote i organizama.

Mogu biti tope i hladne, a neke od glavnih su:

- **ekvatorijalne struje** (sjeverna i južna)
- **Golfska struja**
- **sjevernoatlanska struja** (produžetak golfske struje ka Arktiku)

Golfska struja

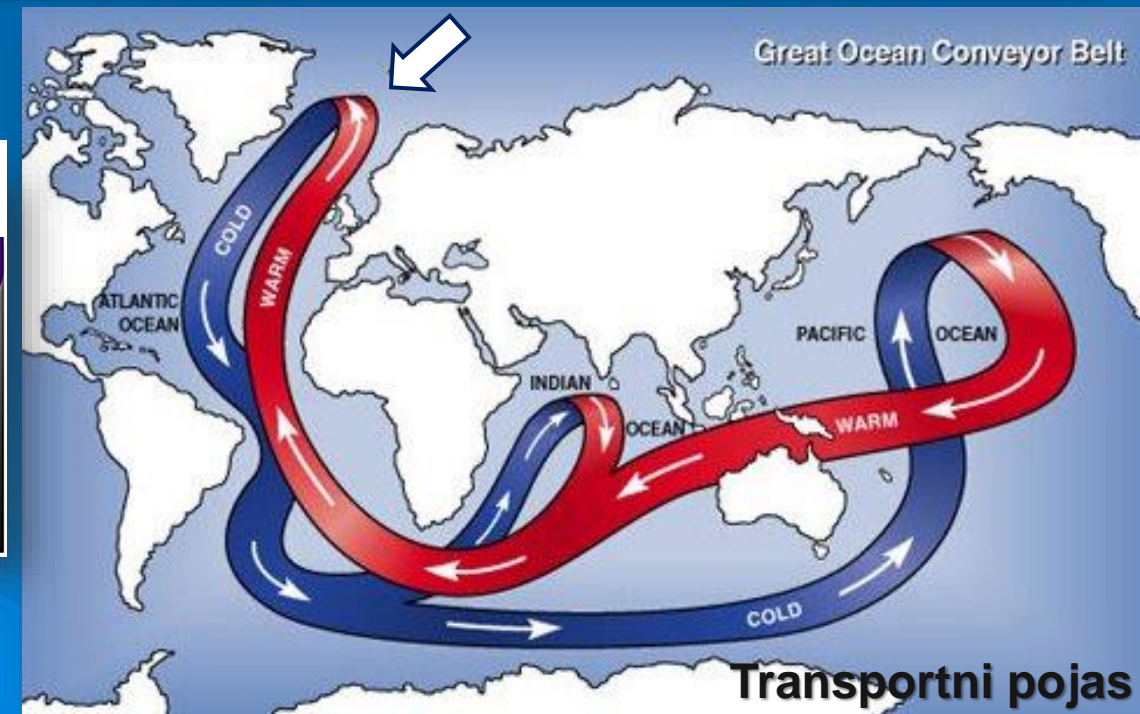
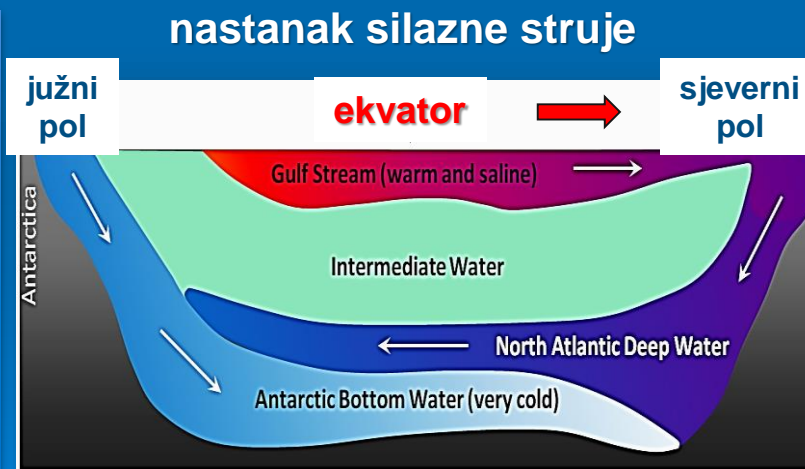
Pokreti vode

VERTIKALNE OKEANSKE STRUJE - nastaju usled promjene gustine morske vode pri njenom hlađenju i zagrijavanju i pod uticajem vjetrova, pa postoje silazne i uzlazne vertikalne struje

Silazne okeanske struje: nastaju pri hlađenju morske vode u hladnim regionima kada morska voda postaje gušća i teža, pa tone. **Značaj:** transfer kiseonika od površine ka dubinskim hipoksičnim slojevima

Uzlazne okeanske struje: nastaju zagrijavanjem morske vode u tropskom pojasu – voda se penje ka površini

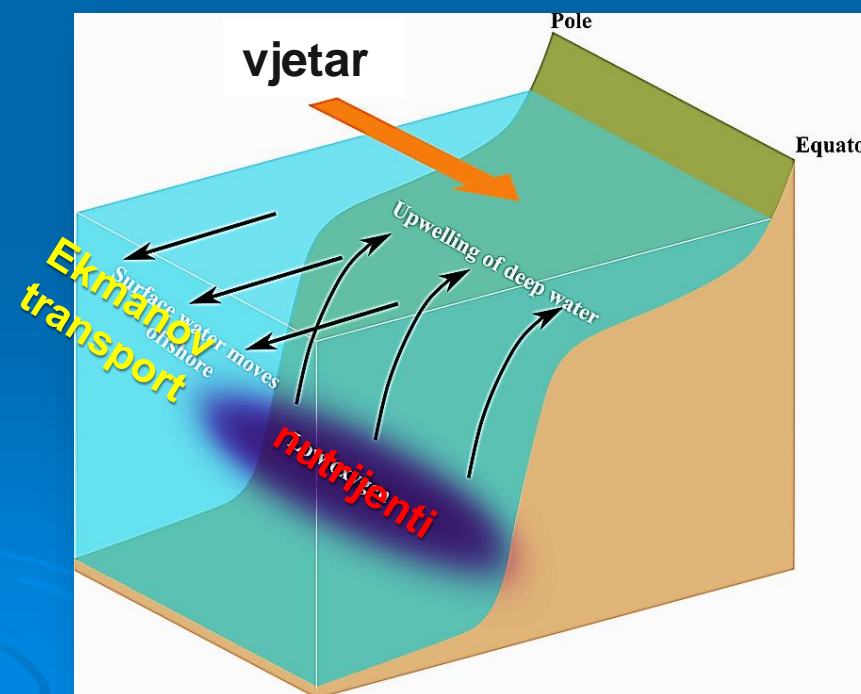
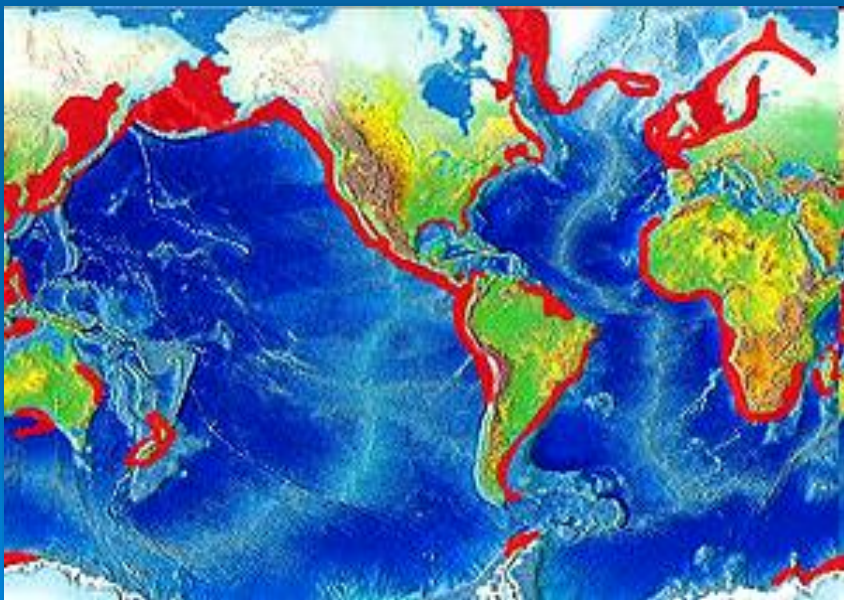
Topla površinska voda **Golfske struje** se hladi idući ka sjeveru (Arktik), gustina joj raste, pa zato počinje da tone južno od Grenlanda - najznačajnija silazna struja u Svjetskom moru

Pokreti vode

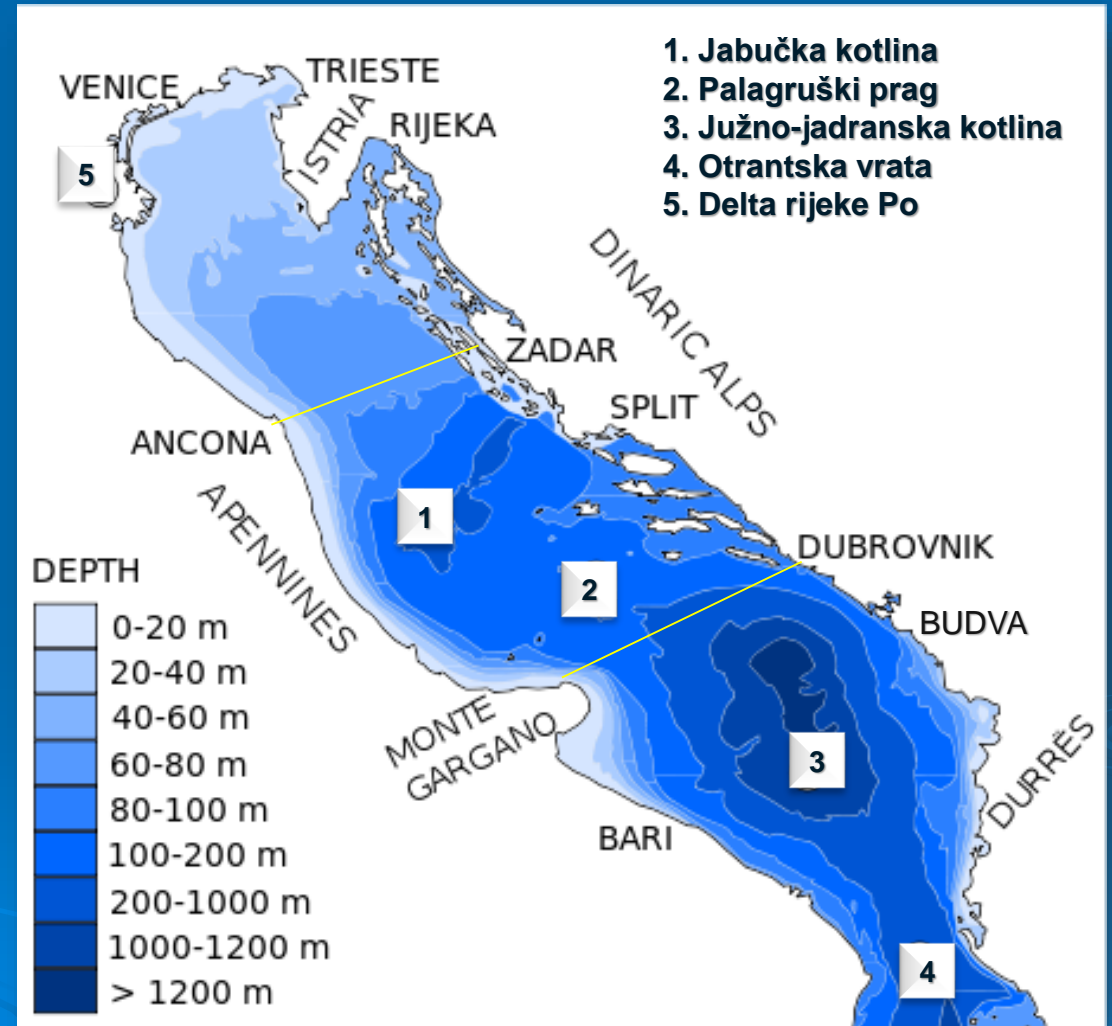
- **Uzlazne obalske struje (upwelling)**: ako vjetar duva paralelno s obalom, rotacija Zemlje uzrokuje tz. Ekmanov transport – površinski sloj vode se pomjera ka pučini, a na njegovo mjesto dolaze dubinske vodene mase koje omogućavaju obnovu utrošenih nutrijenata u gornjim slojevima mora i okeana. **Najproduktivnije** zone na planeti (50% svjetskog ribarstva)

Primjer - Antarktička uzlazna struja i struje uz zapadne obale Afrike i zapadne obale Sjeverne i Južne Amerike

Jadransko more

- Zaliv Sredozemnog mora (Otrantska vrata), 783 km dužina, 248 km širina
- Umjereno toplo more – prosječna temperatura 17.5°C
- Termoklina je ljetnja – već na 5 m dubine
- Plimski talas – do 40 cm
- Prosječna visina talasa – 0.5 - 1.5 m
- **SJEVERNI JADRAN** – najplići dio basena sa max. 50 m dubine
- **SREDNJI JADRAN** – veće prosječne dubine, do 100 m (Jabučka kotlina 252 m)
- **JUŽNI JADRAN** – najdublji dio basena (Južnojadranka kotlina – 1300 m)

Jadransko more

Struje

- Struja iz Sredozemnog mora ulazi u Jadran kroz Otrantska vrata i kreće se **istočnom obalom ka sjeveru**, da bi prešla na **zapadnu obalu kojom se kreće ka jugu** i izlazi nazad u Sredozemlje
- Brzine struja nisu velike, a zahvataju sloj vode do dubine od oko 40 metara

